

***Crusade in Europe* - en refleksion over korstogene som forskningsfelt og aktuel politisk-religiøs diskurs**

Foredrag holdt i Teologisk Forening, maj 2017

Som angivet i overskriften, så har korstogene har som historisk fænomen levet en omtumlet tilværelsen op gennem historien fra selve udfoldelsen af dem i middelalderen, hen over oplysningstidens og senere også modernismens krasse kritik af netop korstogene som et åbenbart udtryk for en voldelig og intolerant religionsudøvelse i en formørket periode af menneskehedens historie, der krævede og kræver en konkret afstandtagen og måske ligefrem en undskyldning jf. de pavelige undskyldninger frem mod markeringen af 900-året for Det Første Korstog og erobringen af Jerusalem i 1099 – historiske 'undskyldninger' har interessant nok oplevet et boom her de seneste år – frem til en række aktuelle forsøg på at ”rehabiliter korstogene” som et nødvendigt forsvar for en europæisk kristendom og kultur, der dengang som nu (hævdes det) blev presset af en ekspansiv islamisk religion.¹

Tanken er altså her, først og fremmest at reflektere over korstogene som forskningsfelt men også som en aktuel politisk-religiøs diskurs.

Jeg vil i den forbindelse gerne have lov at begynde med et statement fra en svensk kollega om historisk forskning helt generelt og korstogsforskning i særdeleshed. Det drejer sig om Sven Ekdahl, en stor kender af Østersøregionens middelalderhistorie, her ikke mindst korstogenes historie. Han skrev på et tidspunkt følgende:

*‘Historical research is never independent; as a humanistic science it is not capable of obtaining absolute ‘truth’. Each historian has a starting point in his or her own political, religious, social and cultural millieux, which each either follows or escapes’.*²

Altså på dansk ”historisk forskning er aldrig uafhængig; som al humanistisk videnskab kan historisk forskning aldrig nå til den absolutte ’sandhed’. Enhver historiker har et personligt udgangspunkt,

¹ Foredraget er i sin seneste version blevet gennemskrevet og udvidet med yderligere et antal henvisninger og almene referencer.

² Sven Ekdahl, “Crusades and colonization in the Baltic”, *Palgrave Advances in the Crusades*, red. Helen Nicholson, Palgrave 2005, s. 172-203, her s. 194.

det være sig politisk, religiøst, socialt eller kulturelt, som man enten følger eller prøver at undslippe!”

Den ’sande’ historie om korstogene findes altså ikke i sig selv, historien om korstogene er noget vi som historikere skaber – konstruerer om man vil. I min afhandling *Med ord og ikke med slag. Teologi og historieskrivning i Henrik af Letland krønike (ca. 1227)* har jeg selv argumenteret for det synspunkt, at en historisk beretning altid vil være en *konstruktion* snarere end en *rekonstruktion* af de fortidige begivenheder. Det er en grundopfattelse, som ligger helt i tråd med den moderne historievidenskab, der selvfølgelig må fastholde en nødvendig sondring imellem *fortiden som fortid* og så *de historiske skildringer* (dvs. fortolkninger) *af selvsamme fortid*. Det gælder altså både for en historisk tekst som Henriks krønike og for en moderne historisk fremstilling – en historiebog om man vil.

I alle tilfælde er der altså tale om konstruktioner – tolkninger af fortidige begivenheder – sådan som den konkrete forfatter mener, tror eller måske ønsker, at de fortidige begivenheder havde udfoldet sig. Historieskrivning er nu som dengang meningsskabende fortolkninger af fortiden i en aktuel kontekst.

Historikeren kan altså vanskeligt løbe fra sig selv, sin egen historie, sine egne opfattelser af, hvordan verden er skruet sammen. Men vedkommende kan beflitte sig på, på den mest redelige måde, at fremlægge præmisserne for den konkrete undersøgelse; hvad er problemstillingen, hvad er tesen (eller teserne), hvordan udvælges og læses de forhåndenværende kilder og de mulige materielle levn?

Den professionelle historiker må da bestræbe sig på, at være så klar i sine spørgsmål som overhovedet muligt og på den baggrund udsøge de kilder – historiske levn – der kan give svar på de stillede spørgsmål med al den faglige indsigt, som den enkelte forsker nu sidder inde med. Det er i alle tilfælde det funktionelle kildebegreb, der må sætte rammerne for arbejdet. Det betyder helt konkret, at udvælgelsen af kilder må være afhængig af de spørgsmål, der stilles til historien i vores vedvarende bestræbelse på at forstå den fortid, vi selv er en del af med de forforståelser og de metodiske redskaber, vi har til vores rådighed.

Det gælder også forskningen i de middelalderlige korstog.

I en krønike skrevet af William af Malmesbury fra 1120 hedder det således om det, der blev kendt som det første korstog: ”*Waliserne forlod deres krybskytteri, skotterne deres vante lus, nordmændene deres svælg i fisk og danskerne deres uophørlige druk - alle for at drage til Jerusalem*”.

Citatet giver et meget godt indtryk af, hvordan vestlige stormænd, gejstlige og en hel del ganske almindelige bønder, borgere og håndværkere reagerede på pave Urban 2.s tale i Clermont 1095 om at tage Kristi kors på sig og komme de betrængte kristne brødre og søstre til hjælp, undertrykte som de var af de stedlige muslimske herskere.

Det førte umiddelbart til erobringen af Jerusalem i 1099 og en to hundred år lang kamp om kontrollen med Det Hellige Land frem til Acres fald i 1291 og den efterfølgende endelige fordrivelse af de sidste vesterlandske korsfarere fra regionen.

Som jeg skal argumentere for i det følgende, så betød det ikke enden på korstogene ifølge den nyere korstogsforskning. Korstog imod vantro muslimer, hedenske slaver og baltere, kættere og skismatiske ortodokse kristne fortsatte middelalderen ud og kom gennem sin virkningshistorie til at præge den europæiske historie frem til i dag både reelt og mentalt.³

Studiet af middelalderens korstogsbevægelse har gennem de seneste årtier resulteret i en omfattende nyorientering blandt forskerne, især hvad angår baggrunden for korstogene, deres organisering, hovedmotiverne bag og målet for de enkelte togter.

Formålet har overordnet set været at få en klarere definatorisk forståelse for korstogene som historisk forankrede fænomener i tid og rum. Det vil her føre for vidt at gå i detaljer med alle de mange studier og forskningsdiskussioner, der findes inden for dette vidtforgrene felt. I det følgende gennemgås derfor udelukkende de hovedpositioner og centrale opgør med ældre forskningstraditioner, der har været med til at sætte rammen for den nyere korstogsforskning.⁴

Det væsentligste opgør med den ældre forskning har været understregningen af, at det, der definerede et korstog ikke var dets geografiske mål, men derimod de løfter om åndelig fortjeneste (aflad) og pavelig sanktionering, der var knyttet til de enkelte militære togter.

³ Se fx Janus Møller Jensen, *Denmark and the crusades 1400-1650*, Brill 2007; Carsten Selch Jensen, “Appropriating history: Remembering the crusades in Latvia and Estonia”, *Remembering the Crusades and Crusading*, red. Megan Cassiby-Welch, Routledge 2017, s. 231-46.

⁴ En uddybende oversigt over historiografien findes i Carsten Selch Jensen, *Med ord og ikke med slag. Teologi og historieskrivning i Henrik af Letlands krønike (ca. 1227)*, Publikom 2017. Det historiografiske afsnit er taget fra dette værk. Se desuden Norman Housley, *Contesting the crusades*, Blackwell Publishing, 2006.

I den ældre del af korstogsforskningen mente man groft sagt, at det der definerede et 'rigtigt' korstog, var dets geografiske mål; konkret at der var tale om et togt, der havde som mål at generobre og beskytte Jerusalem i Det Hellige Land. I nogle forskningsoversigter har man betegnet denne forskningsmæssige position med det lidt misvisende udtryk 'puritanerne'.

Et mere udbredt og retvisende udtryk er betegnelsen 'traditionalisterne'. Blandt de prominente og indflydelsesrige repræsentanter for denne position kan nævnes tyskeren H. E. Mayer og franskmanden J. Richard, der begge har udgivet vigtige og meget læseværdige fremstillinger af korstogene til Det Hellige Land.⁵

Nyere forskning har imidlertid sat spørgsmålstegn ved denne definition, og har i stedet ment, at det, der konstituerede et korstog alene var de pavelige løfter om aflad til alle dem, der tog korset for at tage del i de af paverne sanktionerede krige. Den fremtrædende engelske korstogshistoriker Jonathan Riley-Smith har ligefrem beskrevet korstogene som rullende klostre, idet han hævdede, at "a crusade was a penitential war". Riley-Smith har også påpeget, at disse bodskrige kunne føres mange forskellige geografiske steder. Det var altså ikke afgørende, om det konkrete togt var rettet mod lokaliteter i Det Hellige Land, Spanien, Nordøsteuropa eller Baltikum.⁶

Dette synspunkt repræsenterede et afgørende brud med den traditionalistiske fortolkning og er efterfølgende blevet betegnet som en 'pluralistisk' definition af korstogene i kraft af, at det inkluderer mange forskellige geografiske områder, fx Spanien, Sydfrankrig og hele Østersøregionen. Studiet af de baltiske korstog skal således ses på baggrund af denne pluralistiske definition, der har vundet stor tilslutning i den nyere korstogsforskning. Imidlertid er også denne bredere definition på et korstog blevet udfordret, for så vidt som nogle forskere har præsenteret det, der er blevet betegnet en 'generalistisk' definition. Den tager i særlig grad afsæt i Riley-Smiths tanker om krigens særlige betydning i den middelalderlige korstogsbevægelse og lægger rent definatorisk vægt på, at et korstog var en krig, der blev ført på vegne af Gud inden for rammerne af den kirkelige bodspraksis. Også den definition er interessant og relevant, når interessen samler sig om de baltiske korstog, men rummer samtidig nogle alvorlige definatoriske udfordringer.

Grundproblemet i den generalistiske definition er nemlig dette, at snart sagt enhver krig, der blev ført i middelalderen af sine tilhængere blev fremstillet som en krig, der blev udkæmpet på Guds

⁵, Hans Eberhard Mayer, *Geschichte der kreuzzüge*, Kohlhammer 1995 (8. verb. und erw. Aufl.); Jean Richard, *Histoire des croisades*, Fayard 1996. For en engelsk oversættelse, se *The crusades, c. 1071-c.1291*, Cambridge University Press 1999.

⁶ Se fx Jonathan Riley-Smith, *What were the crusades*, Ignatius Press 2009.

vegne. Disse krige indeholdt også ofte løfter om (åndelige) fortjenester i det hinsides til alle, der ville kæmpe for Guds sag. På den måde er der ikke mange krige i middelalderen, der ikke ville kunne passe ind i en generalistisk definition på et korstog. Dermed står man selvsagt i fare for at opløse selve korstogsbegrebet som et meningsfuldt definatorisk begreb, hvorved det bliver næsten umuligt at finde frem til en sammenhængende definition.

Trods denne udfordring har synspunktet alligevel vist sig frugtbart. Det har eksempelvis resulteret i nogle nyttige refleksioner over pavekirkens syn på krig og vold, herunder også det centrale begreb 'Guds krig', som fandt stor udbredelse i det baltiske område. Det er også interessant at konstatere, at korstogene ikke bare blev opfattet som retfærdige krige i traditionel forstand, men ligefrem som *retfærdiggørende* og *hellige* krige, der blev betragtet som en bodshandling af deltagere og kirkefolk.

Den nyere korstogsforskning har altså ikke ført til nogen endegyldig definition på et korstog. Det har fået den fremtrædende engelske korstogshistoriker Norman Housley til at understrege, at "historians are prisoners of the times in which they work". Derved kommer de (måske) til at forvente og forlange en definatorisk klarhed i de kilder, de studerer, der ligger langt ud over middelalderens egne famlende og til tider også diffuse forsøg på at beskrive korstogene som konkrete og aktuelle fænomener.⁷

Man må derfor erklære sig enig med Housley, når han pointerer, at forskerne frem for at være slave af deres egne definitioner bør være åbne over for den mangfoldighed af forklaringer og definitioner, som faktisk findes i de middelalderlige tekster, når man søger at beskrive og nærmere definere, hvad et korstog var (eller måske snarere kunne være) i en middelalderlig kontekst.

I den sammenhæng er Housley for så vidt åben over for traditionalisternes "conveniently 'closed' narrative", der begyndte med pave Urban 2.s tale i Clermont 1095 og sluttede med Acres fald og fordrivelsen af de sidste korsfarere fra Det Hellige Land i 1291. Det er en fortælling, som dels harmonerer med nogle af middelalderens egne fremstillinger, dels i et nutidigt perspektiv har stor tilslutning uden for de snævre fagmiljøer.⁸

Alligevel fastholder Housley behovet for en definatorisk tilgang til studiet af den middelalderlige korstogsbevægelse, der dels opstiller nogle kriterier for overhovedet at kunne tale meningsfuldt om korstog, dels rummer en nødvendig åbenhed over for flertydigheden i kilderne.

⁷ Housley, *Contesting the crusades*, s. 19.

⁸ Housley, *Contesting the crusades*, s. 19.

En definition på et korstog kunne derfor lyde således; "...the assumption of the cross with the intention of engaging in penitential combat, in response to a cause that was defined as holy by the pope and preached by the Church". Denne definition ligger ikke langt fra de oprindelige pluralistiske definitioner. Alligevel indoptager den også det essentielle i det generalistiske perspektiv. Samtidig bibeholdes en nødvendig og helt afgørende åbenhed over for datidens syn på korstogene som fænomen og konkret handling.⁹

Dermed må grundspørgsmålet og selve udgangspunktet for studiet af korstogsbevægelserne i al deres mangfoldighed være "...what crusading meant to its contemporaries".¹⁰

Set fra et skandinavisk og et specifikt dansk perspektiv, må der naturligvis være en særlig interesse for de af korstogene, der fik en særlig betydning for vores geografiske del af verden. Den generelle interesse for studiet af de middelalderlige korstogsbevægelser har således fostret omfattende og særdeles vidtfavnende korstogsstudier i hele Østersøregionen og altså også tvunget danske forskere til en konkret stillingtagen.

Mange af de ældre historiske undersøgelser fokuserede i vid udtrækning på regionale og lokale studier af mere begrænset karakter – således også den danske radikale historikertradition under Aarup og Erslev, der ikke havde megen fidus til de religiøse aspekter af middelalderkirken, foragtede militærhistorien og i det hele taget havde et betydelig snævert fokus på dansk historie som noget næsten 'selvgroet' og isoleret i forhold til en videre europæisk udvikling.

En del af forklaringen skal nok ses i det man kunne kalde for et 'gynger og karruseller-perspektiv', hvor to slesvigske krige havde påført Danmark betydelige tab både konkret geografisk og i særdeleshed, mentalt og åndeligt. Historien om nationalstaten Danmark opstod simpelthen i tiden efter 1864, som et forsøg på, kunne man hævde, at opruste indadtil oven på de ydre tab til en stærk sydlig nabo.

Danske middelalderforskere undlod således også helt at forholde sig til korstogene som andet end lokale erobnings- og plyndringstogter uden almeneuropæisk betydning. Det syn ændrede sig først i løbet af 1980'erne og 1990'erne med en række udgivelser, der behandlede korstogene som en væsentlig og helt afgørende del af regionens historie.¹¹

⁹ Housley, *Contesting the crusades*, s. 20.

¹⁰ Housley, *Contesting the crusades*, s. 23.

¹¹ Se hertil John H. Lind, Carsten Selch Jensen, Kurt Villads Jensen & Ane L. Bysted; *Danske korstog. Krig og mission i Østersøen*, Høst & Søn 2004 (2. reviderede udgave 2006).

Skiftet kom i første omgang fra en håndfuld udenlandske forskere: Særligt fremtrædende var englænderen Eric Christiansen og amerikaneren William Urban, der begge udgav bøger om Baltikums historie med specifik reference til korstogene.¹²

Derudover udkom i samme periode en række andre interessante udgivelser af fortrinsvis skandinaviske, tyske og engelske historikere. Nyorienteringen i korstogsforskningen fik også relativ stor gennemslagskraft i de lokale forskningsmiljøer i landene omkring Østersøen, særligt blandt danske middelalderhistorikere.

I Danmark blev der således i 1998 indledt et treårigt forskningsprojekt, der undersøgte danske korstog i en specifik europæisk kontekst. Forskerne bag projektet havde hver især deres forskningsmæssige tyngdepunkter i nogle områder (tematiske såvel som geografiske), der lå uden for en snæver dansk kontekst. Derfor var det naturligt for projektgruppens medlemmer at undersøge de danske korstog på en europæisk baggrund. Forskningsprojektet blev dermed et opgør med de dele af den ældre nationale forskningstradition, der dels havde anlagt et meget snævert nationalt perspektiv på korstogene, dels havde afskrevet disse togter som de rene skalkeskjul for mere eller mindre magtmæssige erobringer, der i bund og grund bare var en videreførelse af vikingetidens udstrakte plyndringstogter. Den fremtrædende danske korstogshistoriker Kurt Villads Jensen citerede således for nylig kirkehistorikeren Hal Koch for dette synspunkt, at:

Korstogenes fantastiske og forargelige skuespil begyndte ganske kort før 1100. I første omgang kom Danmark ikke med. Man var ganske vist heroppe ivrig for at betragte venderkampene som ”korstog”, men en sådan fortolkning af de danske togter over Østersøen er lovlig velvillig. En stor del af de vendere, man bekæmpede, var for længst kristnede, og desuden gik de danske bestræbelser ingenlunde ud på at omvende nogen til kristendommen, men på at røve og plyndre.¹³

Koch argumenterede ganske vist i udgangspunktet imod den ældre og udprægede nationalt orienterede historieskrivning i dansk middelalderforskning repræsenteret ved netop Aarup og Erslev, men fastholdt altså selv i det ovennævnte citat et synspunkt på korstogene, der synes at have været helt i tråd med den ældre radikale historikertradition, skønt man jo ikke kan beskyldes Koch for at have berøringsangst overfor egentlige kirkehistoriske problemfelter.

¹² Eric Christiansen, *The Northern Crusades*, Penguin Books 1997; William L. Urban, *The Baltic Crusade*, Lithuanian Research and Studies Center 1994/2000; samme, *The Livonian Crusade*, Lithuanian Research and Studies Center 2004; samme, *The Prussian Crusades*, Lithuanian Research and Studies Center 2000; samme, *The Samogitian Crusade*, Lithuanian Research and Studies Center 1989; samme, *The Teutonic Knights. A Military History*, Frontline Books 2003.

¹³ Citatet er fra Hal Koch, *Kongemagt og Kirke 1060-1241*, Politikens Danmarkshistorie, Bd. 3, 1963, s. 339-40 og er her gengivet efter Kurt Villads Jensen, *Korstog ved verdens yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000 til ca. 1250*, Syddansk Universitetsforlag 2011.

I andre senere fremstillinger forekommer skildringen af korstogene at være omtrent lige så stedmoderligt behandlet, og kun ganske få danske historikere inddrog korstogene som en generel baggrund for et dansk engagement i Østersøregionen. Det blev der rettet op på gennem det omtalte forskningsprojekt, der valgte at se disse togter som et prægnant udtryk for nogle centrale fælleseuropæiske strømninger i tiden, hvor drivkraften var mere religiøs end magtpolitisk i moderne forstand. Hovedresultaterne fra forskningsprojektet er siden blevet publiceret i forskellige sammenhænge og har afstedkommet en betydelig interesse for studiet af middelalderens korstogsbevægelser i diverse fagmiljøer.

Derudover er der blevet etableret omfattende forskningsmæssige samarbejder mellem skandinaviske, tyske, baltiske, engelske og amerikanske forskere. Det har for sin del resulteret i et betydeligt antal projekter, konferencer og publikationer, der tilsammen har kastet nyt lys over dette vigtige forskningsfelt i en skandinavisk-baltisk kontekst. Det typiske består her i en meget klar understregning af korstogene som et nødvendigt redskab i kirkens missionsarbejde.

Af indlysende grunde er det ikke alle historikere, der har delt den entusiasme for korstogene som prægede nogle af forskningsmiljøerne, særligt blandt de (den gang) yngre forskere. På dansk grund udgav middelalderhistorikeren lektor Anders Bøgh en artikel med titlen *Korståge* som et udtryk for, at man altså også kunne overfortolke korstogenes betydning i en sådan grad, at de pludselig blev det omdrejningspunkt hvormkring alt andet drejede sig – der var simpelthen blevet for meget korstogsforskning!¹⁴

Bøgh lod sig i den forbindelse antageligt inspirere af en engelsk middelalderhistoriker, Christopher Tyerman, der tidligt udgav en bog med titlen, *The invention of the Crusades*, hvor han argumenterede for, at korstogsbegrebet groft set var blevet 'opfundet' af en række yngre (fortrinsvis engelske) korstogshistorikere, der grundlæggende set manglede et middel til at skabe sig akademiske karriere – derfor 'opfandt' eller måske snarere 'genopfandt' de altså korstogene som afgørende historiske fænomener og som dynamisk forskningsfelt.¹⁵

Tyerman havde mange væsentlige pointer i sin bog, som, tror jeg, har skærpet den forskningsmæssige diskussion om middelalderens korstogsbevægelse ganske betydeligt blandt andet gennem et øget fokus på terminologien: hvordan talte man eksempelvis i det senere tusindtal

¹⁴ Anders Bøgh, "Korståge? Om den nyere korstogsbevægelse i Dansk historieskrivning – samt en anmeldelse", *Dansk Historisk Tidsskrift* 108, vol. 1., 2008.

¹⁵ Christopher Tyerman, *The invention of the crusades*, University of Toronto Press 1989.

og i løbet af ellevehundredtallet om det her fænomen at drage på korstog? Selve begrebet 'korstog' kom først sent i brug, men hvad og hvordan så med de tidligere fænomener, som vi i dag gerne omtaler som de første korstog, hvordan kan vi rent begrebsligt og forskningsmæssigt tale om dem på en måde, som yder den historiske kontekst retfærdighed og gør os klogere i dag på de her vigtige historiske fænomener?

Tyerman selv lod sig sidenhen 'omvende', hvis jeg må have lov at bruge dette lidt drillende udtryk om en højtprofileret forsker, jeg selv sætter umådeligt højt. Han udgav således for en tyve år siden en af de bedste bøger om middelalderens korstog, der er skrevet, nemlig *Gods war, a new history of the crusades*.¹⁶

Der er også her på sin plads at pointere, at studiet af korstogsbevægelserne i Østersøregionen i vid udstrækning deler interessefelt med andre beslægtede forskningsområder, der eksempelvis beskæftiger sig mere alment med kristningsprocesser i og omkring specifikke grænseområder. Både korstogsstudierne, grænsestudierne og nyere studier i kristnings-processer og kulturmøder i Østersøområdet er således fælles om at se disse regionale og lokale tildragelser som eksempler på nogle mere generelle strømninger i tiden, der var med til at definere, hvad og hvem der i egentlig forstand hørte med til en vesterlandsk kulturkreds (i.e. vesterlandsk kristendomsopfattelse), og altså definerede et *os* over for et *dem*. Den nyere forskning har også på det område klart demonstreret, at det ikke giver mening at se på disse hændelser som isolerede fænomener, der kan betragtes løsrevet fra, hvad der ellers foregik i Europa på dette tidspunkt.

Så vidt den nyere forskningsmæssige tilgang til korstogene, men hvordan med virkningshistorien, den forskningsmæssige og folkelige 'dom' over det her historiske fænomen?

Oplysningstiden medførte på mange måder en revurdering af korstogene som historiske fænomener. Nogle af oplysningstidens fremtrædende tænkere opfattede godt nok korstogene ganske simpelt som historiske begivenheder, der ikke burde foranledige nogen til at fælde (historiske) moralske domme. Det skulle da lige være, at den stærke forbindelse imellem korstogene og nogle markante ridderidealer i samtiden syntes at demonstrere europæernes moralske overlegenhed i forhold til alle andre folkeslag! Andre forskere derimod var yderst kritiske overfor korstogene som fælleseuropæisk fænomen – korstogene blev simpelthen opfattet som et arketyrisk fænomen på den

¹⁶ Christopher Tyerman, *Gods war. A new history of the crusades*, Penguin Books 2006.

mørke middelalder – en irrationel periode i Europas historie – ”a truly ‘Dark Age’” som en engelsk historiker udtrykte det – der var domineret af usunde religiøse forestillinger.¹⁷

David Hume (1711-76) gik endda så langt som til at karakterisere korstogene som ”*the most durable monument of human folly that has yet appeared in any age or nation*”. Andre nøjedes med at referere til ‘korstogenes vanvid’.¹⁸

Tilsvarende blev nogle af de centrale korstogsinstitutioner, fx de militære ridderordner, udsat for nogle temmelig hårde domme af oplysningstidens historikere. Man fokuserede her på deres påståede landhunger og brutalitet, snarere end på deres kirkelige og karitative grundelementer. Det religiøse var for disse munkekrigere, hævdede man, blot en tynd fernis over en militær brutalitet.

Den europæiske oplysningstids hovedtænkere havde altså generelt ikke meget positivt at sige om korstogene. Imidlertid kom nye forskningsidealer i perioden til at bane vejen for en moderne historievidenskab – historieskrivning blev simpelthen til videnskab i kølvandet på oplysningstiden. Grundessensen blev her, at vores forståelse af historien kun kunne konstrueres ud fra de tilgængelige kilder.

Alligevel, eller måske netop derfor, kom korstogene til at leve videre, dels altså som et forskningsmæssigt felt, der efterfølgende blev noget stedmoderligt behandlet, dels i en mere hverdagsagtig og måske endda folkelig diskurs, hvor korstogene som begreb kom til at antage nye former og betydninger, eksempelvis i populærkulturens romaner og senere også filmiske fremstillinger.

Også i andre sammenhænge har korstogsbegrebet fået et konkret efterliv. Da islamiske terrorister 11. september 2001 ødelagde dele af Pentagon og World Trade Center i New York og dræbte godt 5000 uskyldige mennesker, erklærede den daværende amerikanske præsident George Bush som bekendt ”korstog mod terrorismen”. Og han var langt fra den første politiker i det 20. århundrede som brugte det her gamle begreb som et retorisk værktøj til at beskrive en konkret kamp imod en nation, et folk eller en ideologi:

Under Anden Verdenskrig døbte Nazi-Tyskland sit indledende angreb på Sovjetunionen i juni 1941 ”Operation Barbarossa” med reference til den tyske middelalderkejsers og korsfarer Frederik

¹⁷ For en oversigt over Oplysningstidens syn på korstogene, se Christopher Tyerman, *The debate on the crusades*, Manchester University Press 2011, s. 67-94, her s. 79.

¹⁸ Tyerman, *The debate on the crusades*, s. 81.

Barbarossa. Ligeledes omtalte nazisterne deres angreb på Sovjet helt generel og retorisk som et "korstog" imod bolsjevismen.

Det samme gjorde i øvrigt de danskere, der i 1919 var taget til Estland for at kæmpe mod det "røde" bolsjevikstyre, der var kommet til magten i 1917. Også de opfattede denne kamp som et højst aktuelt korstog: tilmed var det jo i 700året for det danske korstog mod Esterne i 1219, hvor en legende fortæller, at Dannebrog faldt ned fra himlen som et guddommeligt tegn til de kæmpende danskere om, at de skulle sejre over de hedenske estere. Nu kæmpede danske "korsfarere" altså atter i Estland under det samme gamle korstogsbanner, Dannebrog – nu ikke mod esterne, men først og fremmest imod bolsjevikkerne.¹⁹ Og som bekendt fortsatte de danske frivillige i Frikorps Danmark denne tradition, da de meldte sig til kamp på Østfronten i 1941. Ser man på korpsets hverveplakater vil man finde flere tydelige referencer til middelalderens (baltiske) korstog.²⁰

De allierede – og særligt amerikanerne – knyttede også an til korstogsbegrebet under 2. Verdenskrig. De allieredes øverstkommanderende, Dwight D. Eisenhower, udgav således i 1948 en bog om den nyligt afsluttede krig i Europa under titlen *Crusade in Europe*, som på dansk kom til at hedde *Korstog i Europa*.²¹ Og som I kan se, er det der, jeg har hentet overskriften til foredraget.

Når Bush slap mindre heldigt fra sin "korstogsretorik" i 2001 end forgængerne på den storpolitiske scene, skyldes formodentlig, at verden på nogle afgørende punkter havde ændret sig fra 1900-tallets midte frem til begyndelsen af det nye årtusinde. Stigende spændinger imellem Vesten og islamistiske grupper gjorde, at lige netop korstogsbegrebet nu blev problematisk (og frem for alt provokerende) at bruge i den offentlige debat – ikke mindst når disse "korstog" vendte sig imod islamiske ekstremister. Det havde man sådan set fået en forsmag på allerede i 1981, da en tyrkisk attentatmand skød mod den daværende pave og efterfølgende tilkendegav, at det havde været hans hensigt at "dræbe Johannes Paul 2., korsfarernes øverste leder".

At der også findes sådan en aktualiseret korstogsdiskurs i visse islamistiske kredse er jo til fulde blevet bekræftet gennem de seneste årtier, hvor både Al-Queda's og Islamisk Stats topledere har været særdeles flittige i deres legitimering af diverse terrorhandlinger og militære offensiver som en

¹⁹ Se hertil Niels Jensen, *For Dannebrog ære. Danske frivillige i Estland og Letlands frihedskamp 1919*, Odense Universitetsforlag 1998; Ann-Mari Borgelin (red.), *Hvor Dannebrog faldt ned. Kaptajn Richard Gustav Borgelins erindringer fra den estiske frihedskrig*, Frydenlund 2012.

²⁰ Der findes i følgende værk en række fine gengivelser af disse hverveplakater med deres tydelige referencer til de baltiske korstog: Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith, *Under hagekors og Dannebrog. Danskere i Waffen SS 1940-45*, Aschoug 1998/2004.

²¹ Dwight D. Eisenhower, *Crusade in Europe*, Doubleday 1948; samme, *Korstog i Europa*, Eiler Wangels Forlag 1948.

vedvarende kamp imod *korsfarerne fra Vesten*, ligesom de ofte benævner Israel som en korsfarerstat.

Interessant nok var korstogene som historisk fænomen stort set fraværende i den muslimske verden fra middelalderens slutning frem til afslutningen på 1. Verdenskrig. I den lange periode, var der andre ting i den muslimske verden, der satte dagsordenen, og først Osmannerrigets nederlag og efterfølgende opløsning efter den første verdenskrig bragte nye nationalistiske og religiøse strømninger på banen, der så en fordel i så at sige at 'opfinde' en historisk bevidsthed om korstogene som den ultimative vestlige undertrykkelse af hele den muslimske verden, der altså ifølge dem havde varet ved uden ophør i henved 500 år. Reelt og historisk set er det selvfølgelig vrøvl. I stedet er der tale om historiske konstruktioner, der blev brugt effektivt både af nationalister og religiøst sindede reformatorer i vigtige dele af den muslimske verden gennem hele 1900-tallet frem imod de ekstreme udtryk vi finder i dag hos islamistiske grupper, som kan bygge en hel selvforståelse op omkring dette 'genopfundne' korstogsbegreb.²²

Er disse islamistiske grupperinger så ene om den her form for historiebrug når det gælder tolkningen af de middelalderlige korstog? Overhovedet ikke.

De seneste år har i forskellige sammenhænge set tilsvarende konstruktioner i overvejende vestlige kontekster. Dvs. at man der eksempelvis fastholder Bushs retorik og insisterer på, at kampen mod terror faktisk er kristen funderet hellig krig – et korstog – imod den absolutte ondskab. I en skandinavisk kontekst fantaserede terroristen og masseorderen Anders Bering Breivik sig tydeligvis også ind i en korsfareretorik forud for drabene på Utøya.

Uden sammenligning i øvrigt kan nogle måske også huske den debat, som opstod i de hjemlige medier for nogle år tilbage omkring danske feltpræsters rolle når de gjorde tjeneste sammen med udsendte danske soldater, særligt i Afghanistan: var tilstedeværelsen af danske præster ensbetydende med, at nogle opfattede krigen som en hellig krig eller måske ligefrem som et korstog, kunne man velsigne våben og soldater eller var det altid og kun mennesket bag uniformen, der blev velsignet af feltpræsten?²³

På et lidt andet plan ser man fra tid til anden nye bøger præsenteret som den endegyldige fremstilling af et givent historisk fænomen. Her hævdes det uden videre, at forfatterne bag tidligere

²² Se fx Oliver Roy, *Jihad and Death. The Global Appeal of Islamic State*, Hurst & Company 2017, s. 45, 47 og 77.

²³ Se hertil Thomas Frank, "Præsten og krigen – med samvittigheden som indsats", *Danmark i krig*, red. Peter Lodberg, Jens Torkild Bak og Mette Bock, Anis 2013, s. 101-18.

udgivelser har misforstået og fejltolket disse historiske begivenheders rette sammenhæng eller måske ligefrem forholdt læserne vigtige og afgørende informationer og fordrejet de historiske kendsgerninger i forhold til hvordan det virkelig var! Det gælder naturligvis også for korstogene som et helt centralt historisk fænomen i en vesteuropæisk historisk kontekst. En hurtig søgning på Amazon vil således give adskillige 'hits' på den slags værker, der præsenteres som det definitive værk om korstogene. Det interessante er, at disse bøger ofte er skrevet af folk, der ikke har en stærk tilknytning (hvis overhovedet nogen) til de centrale fagmiljøer på området. I forlagenes lovprisninger af de forskellige værker kan man til gengæld læse, at der nu en gang for alle gøres op med eksisterende myter om korstogene både hos den almene læser og blandt forskerne, som altså (underforstået) indtil nu har mistolket, fejltolket, skjult eller fordrejet 'hvordan det virkelig hang sammen'. Et typisk eksempel ser man i den furore som Michael Pihl og Jesper Rosenløvs gymnasiebog med titlen *Korstogene – islams ekspansion og kristen modoffensiv* afstedkom da den blev udgivet i 2016. Den ene journalist og meningsdanner efter den anden gik i selvsving over den her udgivelse. Nu skulle alle myterne om korstogene en gang for alle blotlægges og den virkelige historie om årsagerne til korstogene præsenteres for den alment interesserede læser – eller skulle de? Anmelderne var nemlig ikke helt enige.²⁴ Var der mon ikke snarere tale om et revisionistisk værk fra en ikke nærmere defineret (dansk) højrefløj og dens skingre opgør med alt hvad der har med islam, indvandring og kulturmøde at gøre?²⁵

En politiker mente tilmed at have fået bevis for en udpræget tendentiøsitet som prægede danske professionelle korstogsforskere – og det endda for skatteydernes penge!

DR henvendte sig på et tidspunkt til mig, om jeg ville kommentere på bogen – tjoh, det ville jeg da gerne. De interview, jeg havde læst indtil da pegede mest i retning af nogle åbne døre, der blev løbet ind – måske pga. en manglede fortrolighed med den periode, der fostrede korstogene og de grundlæggende teologiske forestillinger der gjorde sig gældende på den tid. Umiddelbart tænkte jeg, at det kunne være spændende at kaste et nærmere blik på den – særligt hvis jeg skulle mene noget

²⁴ Der er i realiteten tale om en blanding af omtaler, egentlige anmeldelser, interview med forfatterne og gengivelser af større eller mindre dele af forlagets salgsmateriale. Blandt de positive omtaler finder man eksempelvis Rasmus H. C. Dreyer, 4. marts 2016 i Nordvestnyt Holbæk og Bent Blüdnikow, 26. marts 2016 i Viborg Stifts Folkeblad (via Infomedia).

²⁵ Se fx Michael Kræmmers kommentar, 12. marts 2016 til ovennævnte anmeldelse af Rasmus H. C. Dreyer. Heri får den ene af forfatterne prædikatet "erklæret anti-islamist". Se endvidere Johs Lynges refleksioner i Weekendavisen, 8. april 2016, hvor Pihl og Rosenløvs bog indplaceres i en "kulturkonservativ Bermuda-oktagon". Historisk Tidsskrift anmeldte i øvrigt også bogen, hvor den nok roses for at være velskrevet og detaljerig – faktisk alt for detaljerig, men også karakteriseres som ensidig og selektiv i sin fremstilling, hvor anmelderen ligefrem afslutter med at fraråde, at den anvendes på ungdomsuddannelserne, da den udover at være for detaljerig også er for ensopret (Historisk Tidsskrift, 116:2, s. 544-545).

om den i et medie som DR: ville DR derfor mon ofre et eksemplar af bogen på mig, så jeg kunne læse den på forhånd? Det ville de ikke – pengene var nok blevet brugt på hestetransport og mangfoldighedskonsulenter! Man skulle altså tydeligvis ikke for langt ind i den faglige og saglige side af sagen.

Forlaget bag bogen fastslog til gengæld i et brag af en salgstale, at "[f]orfatterne behandler islams grundlæggelse og ekspansion samt udviklingen af både en muslimsk og en kristen krigerideologi. ... Bogen er baseret på et omfattende kildemateriale, og forfatterne tager den eksisterende forskning og de populærkulturelle fremstillinger under kritisk behandling og ændrer vores syn på korstogenes baggrund, forløb og betydning" (min understregning).²⁶

Nu skal der jo mere til end et forlags anprisninger for at ændre på et overmåde velfunderet internationalt forskningsfelt sådan som det forholder sig med de middelalderlige korstog, og jeg har for mit eget vedkommende til gode at se, hvori det (kritiske) nye egentlig består? Kunne det mon være fordi det påståede nye ikke så meget ligger i selve skildringen af de middelalderlige korstog, som i forsøget på at bruge den historie i et mere eller mindre skarptskåret opgør med nogle almenpolitiske tendenser i nutiden?²⁷

Korstogene er et komplekst historisk fænomen som må forstås på aktørernes egne præmisser. Det er ikke den moderne historievidenskabs opgave at undskylde for fortidige hændelser, heller ikke for korstogene. Derimod må man bestræbe sig på så vidt mulig at forstå korstogene i deres egen kontekst. Følgelig skal man heller ikke lade sig forføre af konstruerede historiske bevidstheder om korstogenes mulige skyld i et nutidigt problematisk forhold imellem Vesten og en række mellemøstlige aktører. Historik bevidsthed er jo netop noget der lader sig opfinde og konstruere hvor og når det passer ind i en bestemt diskurs.²⁸ Her kunne man eksempelvis unde sig selv, at kigge nærmere på de nyere undersøgelser af, hvordan korstogene eksempelvis fremstilles i forskellige mellemøstlige landes skolebøger. Her er det meget tydeligt, at historisk bevidsthed ikke er en konstant upåvirkelig størrelse, men i høj grad noget der kan konstrueres og tillempes konkrete og helt aktuelle politiske og religiøse diskurser.²⁹ Pointen er her, at konkrete historieopfattelser er helt afhængige af den måde, vi bruger og reproducerer historien på – ikke mindst korstogene.

²⁶ <https://www.frydenlund.dk/varebeskrivelse/3672>

²⁷ Jf. Johs Lynges artikel i Weekendavisen, 8. april 2016.

²⁸ Roy, *Jihad and Death*, s. 45-48.

²⁹ <http://videnskab.dk/kultur-samfund/korstog-pa-skoleskemaet-i-mellemosten>. Se særligt den fremragende uundersøgelse af Mattias Determann, "The crusades in Arab school textbooks", *Islam and Christian-Muslim Relations*,

Vil man forstå korstogene som et vigtigt historisk fænomen i europæisk middelalder er der kun en vej, og det er at frekventere gode historiske fremstillinger af forfattere, der har et førstehåndskendskab til det kildemateriale, der er tilgængeligt og som har gjort sig den ulejlighed at sætte sig ind i den pågældende periodes tænkning. Et enkelt eksempel, som også er blevet berørt i flere af kommentarerne til Pihl og Rosenløvs bog, er synet på krig og vold i en kristen middelalderlig kontekst, hvor en enkelt kommentator eksempelvis mente, at ”at korstogene var et brud med den strikse kristne lære om tilgivelse såvel som med finere, græsk filosofi. Der er ikke meget Sokrates, ja, eller Jesus, i disse nye korsriddere, som afviser at vende den anden kind til og ser stort på antikkens abstrakte finesser. De udlever i stedet deres tro, og her bliver selvforsvaret en forbandet pligt, op på hesten og af sted,...”.³⁰ Her overses eller ignoreres hele den teologiske diskurs omkring den hellige og retfærdige krig som løb som en understrøm i meget af den kirkelige tænkning fra senantikken frem til højmiddelalderen, hvor spørgsmålet om den rette opfattelse af begrebet ’fred’ og forestillingerne om den af Gud sanktionerede krig var afgørende i meget af den teologiske og kirkeretslige tænkning – fx krigen som en bodshandling, hvor krigen ikke bare var retfærdig, men ligefrem retfærdiggørende.³¹ Overser man de her helt centrale ting får man reelt set konstrueret en ramme omkring korstogene som fænomen, der ikke har meget med de historiske korstog at gøre og derfor i stedet kommer til at centrere sig mere om nogle aktuelle politiske diskurser. Og fred være med det – man bliver bare ikke nødvendigvis klogere på korstogene som historisk fænomen på den måde.

I stedet må man bestræbe sig på at komme så tæt på middelalderens egen forståelseshorisont (eller forståelseshorisonter om man vil) både hvad angår selve korstogsiden og centrale begreber som ’religion’, ’fred’, ’krig’ osv. Hvad betød disse begreber for middelalderens mennesker? Næppe det samme som de betyder for os i dag. Lad mig blot som eksempel pege på religionens rolle som et overordnet fortolkningsredskab i forhold til de middelalderlige tekster. Den tyske historiker Hans-Werner Goetz har eksempelvis peget på den nære sammenhæng mellem teologi og historieskrivning i middelalderen, når han siger, at ”...all history was regarded as the history of the salvation of mankind”. For så vidt blev historieskrivningen opfattet som en del af den middelalderlige teologi, idet man i den mente at kunne se Guds fortsatte åbenbaring, når han på forskellig vis greb ind i

Vol. 19 No. 2, 2008, pp. 199-214. Se også Jonathan Riley-Smith, *The crusades, Christianity and Islam*, Columbia University Press 2008 for en mere general analyse af, hvordan korstogene historisk og historiografisk er blevet brugt og navnlig misbrugt op gennem historien gennem mere eller mindre konstruerede historiske ’bevidstheder’.

³⁰ <http://jyllands-posten.dk/debat/blogs/mikaeljalving/ECE8500594/vi-staar-i-gaeld-til-korstogene/>.

³¹ Gerd Althof, “Selig sind, die verfolgung ausüben”. *Päpste und Gewalt im Hochmittelalter*, WBG 2013.

historien og eksempelvis lod nye folk og lande omvende sig og dermed blive en del af den samlede kristenhed. Goetz skriver ligefrem, at "...history was at the same time the revelation of God's will, and thus a continuation of the books of the Bible, on a different, secular level". I samme retning går historikeren Patrick Geary når han understreger, at historien havde mening for middelalderens mennesker. Som sådan kunne den fortolkes ganske, som man fortolkede bibelen. Middelalderens krønikeforfattere opfattede faktisk historiens gang som en fortsættelse af den bibelske frelseshistorie.³² Andre forskere har tilsvarende peget på, hvordan mange af disse middelalderlige tekster på en ganske særlig måde i deres struktur og narrative greb synes at imitere antikkens klassiske fortællinger og de bibelske beretninger. Når de middelalderlige forfattere konstruerede deres fortællinger på en sådan måde, at de fremstod som imitationer over de bibelske kerneberetninger, kan det altså ikke affejes som uoriginal kopiering. I stedet har vi med selve essensen i disse tekster at gøre – det gælder ikke mindst for korstogskrønikerne. Misser man den pointe, forstår man ikke teksternes fortællermæssige ramme og heller ikke de tanker, der kommer til udtryk i disse tekster når der eksempelvis refereres til en retfærdig og hellig krig, til begrebet fred og frem for alt til forestillingerne om forsvars- og angrebskrige som et grundlæggende fænomen i disse 'hellige historier'.³³

I stedet risikerer man at ende man med nogle kalkerede og overfladiske pointer, der ikke gør os klogere på korstogene og slet ikke på vores egen tid.

Carsten Selch Jensen
Lektor, dr. theol.
csj@teol.ku.dk

³² Hans-Werner Goetz, "Constructing the past. Religious dimensions and historical consciousness in Adam of Bremen's *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*", *The Making of Christian Myths in the Periphery of Latin Christendom (c. 1000-1300)*, red. Lars Boje Mortensen, Museum Tusulanum Press 2006, s. 17-51

³³ Patrick J. Geary, "Reflections on Historiography and the Holy: Center and periphery", *The Making of Christian Myths in the Periphery of Latin Christendom (c. 1000-1300)*, red. Lars Boje Mortensen, Museum Tusulanum Press 2006, s. 323-9